

آینده فهرست‌های رایانه‌ای قابل دسترس توسط عموم^۱

* مریم موسوی زاده

دانشجوی کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه

الزهرای (س)

m_mousavizadeh2006@yahoo.com

چکیده:

در این نوشتار سعی می‌گردد مسائل مهمی که اوپیک‌ها در عصر حاضر با آن‌ها درگیر هستند و برای بهبود و پیشرفت عملکرد خود نیاز به توجه به آن‌ها دارند، بیان شود. توجه به این مسائل برای همگام بودن با فن‌آوری‌های حال حاضر و آینده باید مورد توجه قرار گیرد. مسائلی مانند توجه به کیفیت رابط کاربر در اوپیک‌ها، پیشرفت ابر داده‌ها، توجه به رده بندی در اوپیک‌ها، نظام ارجاعات کامل، استفاده از هوش مصنوعی و نظام‌های خبره، ایجاد ابرفهرست‌های پیوسته، رتبه بندی میزان ربط نتایج جست و جو و ... از مواردی است که برای ایجاد آینده‌ای روشن برای اوپیک‌ها نیازمند توجه است.

کلید واژه‌ها: اوپیک، رده بندی در اوپیک، نظام ارجاعات .

تعریف اوپیک:

با توجه به تعریف‌های مختلف بیان شده برای اوپیک‌ها (بی و لین ۱۹۹۶، ۱۴۹؛ هارتلی و دیگران، ۱۳۸۱؛ باترفیلد، ۲۰۰۳) می‌توان اوپیک یا فهرست رایانه‌ای قابل دسترس توسط عموم را بدین گونه تعریف نمود:

پایگاه اطلاعاتی کتابشناختی قابل دسترس از طریق پایانه‌ها و

شبکه‌های رایانه‌ای، به عنوان سطح ارتباط با عموم در نظام یکپارچه‌ی کتابخانه که به طور پیوسته روزآمد می‌گردد و استفاده کننده می‌تواند در آن بدون کمک واسط انسانی (نظیر کارکنان متخصص کتابخانه)، به طور مستقیم و مؤثر به جستجو و بازیابی رکوردهای کتابشناختی بپردازد.

آینده‌ی اوپیک‌ها

بنابر گفته‌ی (بریدینگ^۲، ۲۰۰۷) اوپیک‌ها در طراحی رابط کاربر پیشرفت کندتر و حالت شهودی کمتری نسبت به دیگر سایت‌های عمومی وب دارند. امروزه کاربران واقعی کتابخانه وب شناس و بسیار پرتوقع هستند و با تمام پیشرفت سریعی که اوپیک‌ها چه از نظر کیفی و چه از نظر کمی تا به امروز داشته‌اند، هنوز نتوانسته‌اند با سایر پایگاه‌های اطلاعاتی و صفحات عمومی وب به رقابت بپردازند. صفحات وب تجاری و سودآور توانسته‌اند با استفاده از سادگی استفاده، سهولت دستیابی و پیچیده نبودن صفحات خود و همچنین گرافیک، امکانات چند رسانه‌ای و جذابیت‌های دیگر، کاربران را به خود جذب نمایند. این امکانات باید توسط اوپیک‌ها مورد استفاده قرار گیرد تا بتوانند مخاطبان را به سوی خود متمایل نمایند. شواهد نشان می‌دهد اوپیک‌های کتابخانه‌های ایران در ابتدای راه هستند و

نشده‌ی یک عبارت هستند، ولی در هنگام ورود اطلاعات به نظام از این امکان استفاده نمی‌نمایند و کاربران را بدون راهنمایی مناسب با کوهی از اطلاعات که میزان بالایی از آن بازیابی نمی‌گردد و همیشه پنهان است، تنها می‌گذارند. بنابراین ضرورت تجدید نظر در ذخیره‌سازی و سازماندهی الکترونیکی داده‌ها، امری واضح است. علاوه بر این بنابر گفته‌های «بریدینگ» (۲۰۰۷)، در حال حاضر اکثر کاربران انتظار دارند که یک اصطلاح روشن کلی و عمومی را وارد نمایند و نتایج زیادی با دسته‌بندی‌هایی که بنابر خواست آن‌ها به تدریج خاص‌تر می‌گردد، به آن‌ها ارائه گردد. این روش با روش ساختاری حکمفرمای قبلی که جستجوگر را ملزم به ساختن یک پرسش منطقی و بولی پیشرفته می‌کند، به مقابله برخاسته است.

لازم است در طراحی اوپیک‌ها از این روش جستجوی راهنما گونه‌نیز کمک گرفت. برای این امر نیاز به تحلیل منابع و تهیه‌ی برجسب‌هایی برای دسته‌بندی آن‌ها وجود دارد. همچنین می‌توان در اوپیک‌ها براساس گروه‌های استفاده‌کننده (بر اساس سن، سطح تحصیلات، رشته‌ی تحصیلی و ...) منابع را دسته‌بندی نمود. مورد دیگری که می‌توان مورد توجه قرار داد این است که اوپیک‌هایی توانمند از هوش مصنوعی و نظام‌های خبره برای بهتر کردن عملکرد خود استفاده نمایند تا به نحوی مناسب با کاربر تعامل نموده و بتوانند برای مثال کاربر را برای رسیدن به اطلاعات

مورد نیازش راهنمایی نموده، اشکالات و خطاهای او را نشان داده و پیشنهادها مفیدی برای ادامه‌ی جستجو به او ارائه کنند و همچنین بازخورد کاربر را دریافت کرده و در جهت رشد نظام خود از آن سود برند. این امر نیاز به ایجاد یک بخش دانش پایه با نظامی هماهنگ و کامل دارد که اطلاعات و دانش را به صورتی مطلوب سازماندهی کرده باشد.

امروزه با وجودی که در بسیاری از پایگاه‌های اطلاعاتی دنیا سعی به استفاده از این نظام‌های خبره می‌شود اما در اوپیک‌ها، کمتر به این مسائل پرداخته می‌گردد. این در حالی است که اوپیک‌ها به این امکانات برای رضایت‌مندی کاربران خود به شدت نیاز دارند. با توجه به آینده‌ی دیجیتالی کتابخانه‌ها، لزوم همگام کردن تمام بخش‌های کتابخانه برای دیجیتالی شدن وجود دارد. اوپیک‌ها از بخش‌های مهمی هستند که در کتابخانه‌های دیجیتالی نیاز به توجه جدی دارند. اگر کتابخانه‌ها دیجیتالی گردند، اما اوپیک آن‌ها در حد برگره‌دان کامپیوتری باقی بماند و پیشرفت لازم را نکند، بسیاری از سرمایه‌های مالی و انسانی به هدر رفته است. با ظهور مباحثی مانند کتاب‌های الکترونیکی، مبادله‌ی الکترونیکی داده‌ها^۴، فراداده‌های فشرده‌سازی شده^۵ و ...، به دلیل مزیت‌های عمده‌ای که کتاب‌های الکترونیکی دارا می‌باشند، استفاده‌ی آن‌ها در کتابخانه‌های آینده گسترش خواهد یافت. کتاب‌های الکترونیکی دارای انواع مختلف بوده و برخی از آن‌ها نیاز به دستگاه‌ها یا نرم‌افزارهای خاص برای خواندن دارند و همچنین حق مؤلف آن‌ها مسئله‌ای است که باید

نیاز به بازیابی خود دارند تا با فن‌آوری‌های روز خود را هماهنگ سازند و جوابگوی نیاز مخاطبان باشند. البته در عمل فهرست‌ها به منظور نشان دادن موجودی، مجموعه‌سازی و امانت به کار می‌روند و برای استفاده‌ی عموم به عنوان یک فکر ثانویه مورد استفاده قرار می‌گیرند. بنابراین اغلب فهرست‌ها برای نیاز کتابداران تهیه می‌شوند تا مراجعان. به همین دلیل فهرست‌ها کار کتابداران را به میزان زیادی ساده ساخته‌اند و کار مراجعان را به میزان کمتر ساده نموده‌اند. (آنچه امروز آموخته‌ام^۳، ...، ۲۰۰۶)

مسئله‌ی دیگری که می‌تواند در اوپیک‌های آینده مورد توجه قرار گیرد، این است که اغلب پیشینه‌های موجود در پایگاه‌های اطلاعاتی اوپیک‌ها، براساس قالب مارک ذخیره می‌شوند که اطلاعات کمی برای پشتیبانی جستجوی موضوعی ماهرانه دارد (لارج، ۱۳۸۲). مارک که به عنوان روشی برای انتقال اطلاعات کتابشناختی طراحی شده، ضرورتاً بهترین روش برای سازماندهی اطلاعات در پایگاه داده‌ها نیست. اکنون روش‌های شیء‌گرای بیشتری در حال توسعه هستند. زبان‌های نشانه‌گذاری مثل ایکس‌ام‌ال به خوبی پیشرفت

در فراداده‌های توصیفی، در اوپیک‌ها رشد خواهد کرد و در انعطاف‌پذیری ساختار بسته یا محمل داده‌ها تأثیر خواهد داشت (باترفیلد^۶، ۲۰۰۳). به علاوه در آینده به دلیل وجود مباحثی مثل ابرداده‌ها و زبان فرامتنی، فهرست‌نویسی و ساختن پیشینه به شیوه‌ی حاضر نخواهد بود و می‌توان تک‌تک عناصر

کتابشناختی را شناسایی کرده و در فیلدهای مربوطه ذخیره نمود و به اصطلاح دست به فهرست‌نویسی خود کار زد (محمدی، ۱۳۸۲).

در حال حاضر رده‌بندی نقش مهمی در بیشتر اوپیک‌ها بازی نمی‌کند و درس‌های زیادی که ما در طول سال‌ها از فهرست‌های رده‌ای و تحقیق در رده‌بندی آموخته‌ایم، در بیشتر نظام‌های پیوسته مشارکتی ندارد. نادیده گرفتن فنون رده‌بندی‌سازی به معنای نادیده گرفتن قدرتمندترین ابزارهای دسترسی است. اگر ما فقط فهرست‌الفبایی از موضوعات را داشته باشیم، خیلی مفید نخواهد بود. زیرا بین دو عبارت مرتبط به هم به دلیل وجود کلمات نامرتب دیگر بین آن‌ها، فاصله می‌افتد. برای این منظور باید ارجاعات کاملی بین عبارات مرتبط با هم برقرار باشد. این امر توسط اصطلاحنامه امکان‌پذیر است. اصطلاحنامه یک ابزار ارجاع است که جهت کمک در انتخاب اصطلاحات نمایه‌سازی شده (با تعمیم معنی) در اصطلاحات مورد جست و جو به کار می‌رود. اصطلاحنامه، اصطلاحات نمایه‌سازی شده را به صورت الفبایی مرتب می‌نماید، اما همچنین ارتباط بین اصطلاحات را نیز آشکار می‌نماید و در نتیجه جست و جوگر را به وسیله‌ی نمایاندن اصطلاحات مرتبط دیگری که ممکن است در هنگام جستجو به دست آید، به پیش می‌برد. (آینده‌ی رده‌بندی^۵، ۲۰۰۵)

مسئله‌ی دیگر این است که اکثر اوپیک‌ها نظام ارجاعات بسیار ناقصی دارند. حتی با وجودی که اکثر نظام‌های یکپارچه‌ی کتابخانه‌ای دارای امکان ساختن پیشینه‌های مستند، به منظور ارجاع به اشکال انتخاب

پالایش دقیق قاعده‌هایی برای نمایاندن ترتیب نتایج است. درجه بندی مناسب میزان ربط بسیار مشکل است. مواردی که می‌توان در نظر داشت عبارتند از: مکان به کار بردن هر کلیدواژه، تعداد به کار بردن اصطلاح در متن، نزدیکی چند اصطلاح مورد جستجو به هم، میزان انتخاب هر مورد توسط کاربران دیگر با پرسشی مشابه، میزان پیوند‌های برون‌متنی مرتبط با پرسش به هر مورد نتیجه‌بازایی شده و یک رتبه بندی هوشمند معیارهای مختلفی را در نتایج بررسی می‌کند. این امر یعنی استفاده از رتبه بندی میزان ربط نتایج در اکثر اوپک‌ها صورت نمی‌گیرد و از مسائلی است که لازم است در آینده به آن‌ها پرداخته شود. همچنین نباید تنها گزینه‌ی موجود برای ارائه‌ی نتایج میزان ربط باشد، بلکه لازم است امکان انتخاب‌های دیگر برای نمایش نتایج مثلاً بر اساس الفبای عنوان، نویسنده، تاریخ انتشار و ... نیز وجود داشته باشد. اوپک‌های عصر جدید همچنین شامل منابع اینترنتی نیز می‌شوند. کدهای فهرست‌نویسی در اصل برای ارتباط با منابع اینترنتی ساخته نشده‌اند، که دارای بعضی مشخصه‌هایی هستند که یکتا و متفاوت با منابع اطلاعاتی مرسوم است، بنابراین فهرست‌نویسی منابع اینترنتی موضوعی مهم می‌باشد که لازم است مورد توجه بیشتری قرار گیرد. (چاود هاری^{۱۰}، ۲۰۰۴)

با توجه به اینکه به طور کلی کتابداران نسبت به همکاری در ساختن نظام‌ها بی‌میل هستند و بنابراین به راه‌های زیر حد استاندارد بسنده می‌کنند، لزوم تغییر نگرش نسبت به وظایف کتابداران و دانش و تخصص مورد نیاز آن‌ها امری واضح است و باید مورد توجه جدی قرار گیرد. (آنچه امروز آموختیم... ۲۰۰۶)

آن را در طراحی اوپک‌های آینده مد نظر قرار داد. این که فرد بتواند، در هر مکانی با استفاده از تلفن همراه خود به اینترنت وصل گردیده و به اوپک کتابخانه برود و جستجو خود را در حداقل زمان انجام داده و کتاب الکترونیکی حاوی اطلاعات مورد نیاز خود را به امانت گرفته و مثلاً توسط پی‌دی‌آی^۹ در همان جا به راحتی مطالعه نماید، امکانی است که تقریباً فراهم شده است و ایران نیز دیر یا زود به این امکانات دیجیتال روی می‌آورد.

مسئله‌ی دیگر امکان ارتباط بین اوپک‌های کتابخانه‌های همسان مثلاً دانشگاهی است (به بیان دیگر ایجاد ابرفهرست پیوسته و یا کوپک^۹) و این که فرد بتواند با ورود به یک اوپک از وضعیت منابع مورد نیاز در کتابخانه‌های دیگر نیز آگاه گردد و برای به امانت گرفتن منبع مورد نیاز از جایی که با نیازهای او متناسب تر است، اقدام نماید. این امر در ایران توسط نرم افزار کتابخانه‌ای سیمیرغ در کتابخانه‌هایی که دارای این نرم افزار باشند، انجام شده است و امید است که در آینده گسترش کاملی بیابد و برای کتابخانه‌هایی که این نرم افزار را ندارند، نیز بتوان ابرفهرست پیوسته‌ای ایجاد نمود. همچنین نیاز به دسترسی پذیر ساختن فهرست هر کتابخانه در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی ایجاد می‌کند که استاندارد کردن اطلاعات کتابشناختی جدیدی به خود بگیرد. اکنون زمان آن گذشته که هر کتابخانه به صورت منفرد فهرست خود را بدون در نظر گرفتن نیاز کتابخانه‌های دیگر ایجاد کند. (فتاحی، ۱۳۷۳)

مسئله دیگری که (بریدینگ، ۲۰۰۷) مطرح می‌کند توجه به رتبه بندی میزان ربط نتایج جستجو است. رتبه بندی نتایج نیازمند

پی‌نوشت‌ها

1. Online Public Access Catalog (OPAC)
2. Breeding
3. What I learned today...
4. Butterfield
5. The future of classification

6. EDI (Electronic Data Interchange)
7. Encoded Metadata
8. PDA (Personal Digital Assistant)
9. Meta OPAC or COPAC
10. Chowdhury

منابع و مآخذ

- ۱- فتاحی، رحمت‌الله. فهرست‌های کامپیوتری و تفاوت آن با برگه‌دان. فصلنامه کتاب. ۵ (بهار و تابستان ۱۳۷۳): ۴-۳۵.
- ۲- لارج، آندرو؛ تد، لوسی؛ هارتلی، چارد. جست و جوی اطلاعات در عصر اطلاعات: اصول و مهارت‌ها. ترجمه زاهد بیگدلی. تهران: کتابدار، ۱۳۸۲.
- ۳- محمدی، سیدحسین. ۱۳۸۲. درآمدی بر فهرست‌های همگانی پیوسته (OPAC). مجله‌ی الکترونیکی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران. ۱(۴). به شکل پیوسته موجود در: http://www.irandoc.ac.ir/data/e_j/vol1/opac.htm (دسترسی در ۱۳۸۶/۱/۲۷)
- ۴- هارتلی، آر. ج. [و دیگران]. اصول و روش‌های جست و جوی پیوسته. ترجمه‌ی زاهد بیگدلی. مشهد: کتابخانه رایانه‌ای، ۱۳۸۱.
- 5- Breeding, Marshall. 2007. Thinking About Your Next OPAC. Computers in Libraries. 27(Apr).
- 6- Butterfield, Kevin. 2003. Online Public Access Catalogs. Encyclopedia of library and information Science. Edited by Miriam A. Drake. New York: Marcell Dekker: 2273-2268
- 7- Chowdhury, G. G. 2004. Introduction to Modern Information Retrieval: Second edition. London: Facet Publishing.
- 8- The future of classification. 2005. Edited by Rita Marcella and Arthur Maltby. Hampshire: Ashgate publishing company.
- 9- What I learned today ...» Blog Archives » Future of OPACs Catalogs, 2006. <http://www.web2learning.net/archives/264>. (accessed 22.07.2007).
- 10- Yee, Martha, and sara s. Layne. 1996. Online public Access catalogs. Encyclopedia of Library and Information Science. Edited by Allen Kent and Harold Lancour. Vol. 58. New York: Marcel_ Dekker.